

Анатолій Войнаровський.

РУХ ОПОРУ В ПОЛЬЩІ ПРОТИ НАСАДЖЕННЯ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В 1944–1948 РОКАХ

Закінчення Другої світової війни та боротьба в країнах Східної Європи за відновлення державності є досить складною темою. На особливу увагу заслуговує польський досвід – прагнення поляків відновити державність було особливо сильним. Проте ідеологічні та геополітичні уявлення більшої частини польського населення про майбутній суспільно-політичний лад не збігалися з тими реаліями. Мінімум, на який орієнтувалось населення, та й переважна частина політичної еліти – це відновлена територія II Речі Посполитої та демократичний устрій, насправді ж постала мононаціональна, з істотними територіальними змінами, тоталітарна держава – зовні залежна від СРСР.

Таким чином, історія Польщі після Другої Світової війни – це історія зародження, утвердження і розпаду політичного режиму радянського типу, чією основою була монопольна влада комуністичної партії, це історія боротьби польського народу проти тоталітарного режиму з перших днів його насадження (1944 рік) до оксамитової революції 1989 року.

Форми цієї боротьби були різними – від збройного опору до акцій непокорі. Предмет пропонованого дослідження – польський рух опору “радянізації” в 1944–1948 роках, а саме військові підпільні формування та їхня діяльність у вказаний період.

Досить цікавою є доля польського народу – народу, котрий характеризувався не сприйняттям комуністичної ідеології, сильними антиросійськими настроями, високим почуттям національної гідності та прагненням відновити втрачену в роки війни незалежність. Про це свідчить позиція радянського керівництва – становлення прорадянської політичної системи в Польщі було досить актуальною проблемою для Сталіна: тут ентузіазм до соціалістичних ідей був досить рідкісним явищем. “Комунізм, – говорив Сталін 1944 року, – полякам не підходить. У них досить сильним є індивідуалізм, занадто сильний націоналізм, достатньо впливові позиції займає католицька церква”¹. Проте, незважаючи на все це, протягом 1944–1948 років у Польщі встановлюється радянська модель тоталітаризму.

Історичні дослідження антирадянського збройного руху опору в Польщі в період 1944–1948 роки характеризує залежність від полі-

¹ Werblan A. *Stalinizm w Polsce*. – Warszawa, 1991. – S. 21.

тичного замовлення. Прорадянськи налаштовані історики, і в СРСР, і в інших країнах соціалістичної орієнтації, часто давали чітку та однозначно негативну оцінку діям польського підпілля, класифікуючи представників руху опору або як кримінальних злочинців, або ж як наймитів буржуазного Заходу які прагнуть знайти ярмо поневолення для власного народу². Діаметрально протилежною є оцінка діяльності польського підпілля з боку представників польської історичної науки в еміграції: бійців Армії Крайової (АК), Національних Сил Збройних (НСЗ) вони вважали патріотами, що вели боротьбу проти нового окупаційного режиму³. Після розпаду СРСР та введення до наукового обігу матеріалів з колишніх радянських архівів історики пострадянського простору розробляють нове бачення діяльності антикомуністичного руху в Польщі. Його оцінюють як боротьбу за збереження державної самостійності та демократичних засад суспільного ладу⁴. Особливо актуальною є ця проблематика на сучасному етапі розвитку польської історичної науки. Рух опору трактують не лише як протистояння “радянизації” та боротьбу за незалежність і демократичний лад, але й надають чимале значення тому, що саме на його основі в наступні десятиріччя розгорнувся масовий анти тоталітарний рух протесту. Саме рух опору змусив сталінське керівництво піти на певні поступки та зумовив певну ліберальність соціалістичної системи в Польщі⁵.

² Августянски Ю. Установление народной власти и борьба с контрреволюцией в ПНР. – М., 1985. – С. 18; Братанчук И. Становление диктатуры пролетариата в Польше. – К., 1969. – С. 15; Валихновский Т. У истоков борьбы с реакционным подпольем в Польше 1944 – 1948 гг. – К., 1984. – С. 240-242; Дыло А. Революционные преобразования в Польше 1944 – 1948 гг. – М., 1982 – С. 34; Залуский З. Сорок четвертый: события, наблюдения, размышления. – М., 1978. – С. 303; Зашильняк Л. Борьба ППР против реакции за установление и упрочнение народно-демократического строя в Польше (1944 – 1948). – Львов, 1975. – С. 97; Макар Ю. Становление и укрепление строя народной демократии в Польше (1944 – 1949). – К., 1989. – С. 21; Пачковский А. Польша, „нация – враг”. Черная книга коммунизма. – М., 2001. – С. 143; Korbonski S. Polskie państwo podziemne: Przewodnik po podziemiu z lat 1939-1945. – Paryż, 1975. – S. 124; Walichnowski T. U zrodle walk z podziemiem reakcyjnym w Polsce. – Warszawa. – 1980. – S. 119; Wojcik R. W podziemiu // Perspektyw. – 1975. – № 52. – S. 39-40.

³ Kersten K. Narodzeny systemu wzladzy. Polska, 1943-1948. – Paryż, 1986. – S. 14-15; Korbonski S. Polskie państwo podziemne: Przewodnik po podziemiu z lat 1939-1945. – Paryż, 1975. – S. 44-47.

⁴ Льюшин И. Селянські військові формування у національно-визвольній боротьбі польського народу часів II світової війни. – К., 1995. – С. 19; Парсаданова В. Советско-польские отношения в 1945 – 1949 гг. – М., 1990. – С. 163.

⁵ Aparat bezpieczenstwa do dziej w PRL w latach 1944-1956. – cz. I. Opracowanie Andrzej Paczkowski. – Warszawa, 1994-1996. – S. 82-84; Aparat bezpieczenstwa w Polsce w latach 1950-1952. Taktyka, strategia, metody. Wybór i opracowanie Antoni Dudek i Andrzej Paczkowski. – Warszawa, 2000. – S. 340; Dominiczak H. Organy bezpieczenstwa PRL 1944-1990. – Warszawa, 1997. – S. 114; Represje NKWD wobec podziemnego Państwa Polskiego w latach. 1944-1945. t.I., [wyd.] Franciszek Gryciuk i Piotr Matusak. – Siedlce, 1995. – S. 92-93; Werblan A. Stalinizm w Polsce. – Warszawa, 1991. – S. 42.

В цьому дослідженні зроблено спробу окреслити закономірності та етапи руху Опору в Польщі у 1944–1948 роках, визначити його характерні риси, з'ясувати його значення для подальшого поступу польського суспільства.

З моменту корінного зламів в Другій світовій війні польське підпілля, орієнтоване на уряд в еміграції стало готуватись до активних бойових дій. Організатори польського руху Опору розраховували, що з наближенням Червоної армії частини АК зможуть мобілізувати населення і вступити в бій з німцями, щоб постати перед радянськими військами як представники законної влади. Задуманій операції було надано кодову назву – “Бужа”. Радянське командування спочатку співпрацювало з частинами АК, а згодом її підрозділи стали роззброювати, офіцерів інтернували, солдатам пропонували вступати до армії Берлінга. На жовтень 1944 року було арештовано, а потім інтерновано 25 тисяч солдатів та 300 офіцерів. Організаційні принципи НКВС перейняли польські комуністи, що пройшли курс навчання в школі НКВС в Куйбишеві. Придушення підпільного руху в Польщі здійснювалось за активної участі НКВС, а також новоствореного міністерства громадської безпеки та корпусу внутрішньої безпеки⁶. Одним з перших яскравих та трагічних моментів є приклад Варшавського повстання 1944 року. Роль СРСР у тому, що повстанці зазнали поразки, була очевидною. Не применшуючи значення труднощів військового характеру, з котрими зіткнулися радянські війська, що вийшли до Вісли, пріоритет ухвалювати рішення належав не військовикам, а Кремлівському керівництву, і мотиви були насамперед політичні. Поразка Варшавського повстання істотно послабила і Делегатуру, і Армію Крайову⁷. Реально протистояти Польському Комітету Національного Визволення (ПКНВ) за таких умов було неможливо. Проте опір радянському режимові не спадав.

Усвідомивши загрозу нової окупації, на становище відреагував керівник повстання генерал Бур-Коморовський. 19 вересня 1944 року, генерал Бур, головний комендант збройних польських сил, видав наказ: “Більшовики під Варшавою. Вони заявляють, що є друзями польського народу. Це підступна брехня... Більшовицький ворог зустрінеється з такою ж безжалюбною боротьбою, яка похитнула німецького окупанта. Дії на користь Росії вважаємо зрадою Вітчизни... Німці втікають, всі до боротьби з «Совітами»”⁸.

Таке неприйняття нового укладу життя пояснюється цілою низкою чинників. В програмі нової влади антикомуністичні сили бачили так звані

⁶ Dominiczak H. *Organy bezpieczeństwa PRL 1944-1990*. – Warszawa, 1997. – S. 15.

⁷ Korbonski S. *Polskie państwo podziemne: Przewodnik po podziemiu z lat 1939-1945*. – Paryż, 1975. – S. 28.

⁸ Kersten K. *Narodzeny systemu władzy. Polska, 1943-1948*. – Paryż, 1986. – S. 48.

матеріалістично-єврейські елементи, що їх визначали як чужі та небезпечні для національної культури, для духовного життя поляків. Особливо велика загроза на думку більшості постала для релігії та костелів, до закриття й руйнації яких нібито готувались комуністи. Антикомуністи не без успіху намагалися злучити в суспільній свідомості в єдине ціле патріотизм та католицизм. Не випадково у “війні символів” поряд з орлом та короною головною зброєю антиурядового підпілля залишалися зображення хреста й Богоматері⁹. Підпілля намагалось форсувати конфронтацію навколо символів Вітчизни та Бога.

В таких сферах боротьби, як національна свідомість і світогляд, ініціатива й перевага були не на боці ППР чи тимчасового уряду.

Здійснювана новою владою аграрна реформа істотно сприяла збільшенню кількості її прихильників. Однак навесні 1945 року, після парцеляції фільварків і фактичної націоналізації заводів, з'явилися нові завдання, котрі було неможливо вирішити одразу. Селянина хвилювало питання: чи дійсно в Польщі не буде колгоспів; та більш за все викликали невдоволення обов'язкові постачі сільськогосподарської продукції та податки. Окрім того, частина селян вважала перерозподіл землі неправочинним та висловлювала пасивне несхвалення такої політики¹⁰.

21 липня 1944 року на протигагу лондонському еміграційному урядові в Москві було створено ПКНВ. 22 липня ПКНВ проголосив свою владу на території визволеної Польщі, заявивши, що він є єдиним органом, який презентує народ. 23 липня Сталін звернувся до Черчілля посланням, повністю присвяченим польській проблемі: “ПКНВ має намір взятися за створення адміністрації на польській території, і це буде, я сподіваюсь здійснено. В Польщі ми не знайшли жодних інших сил, спроможних створити польську адміністрацію. Так звані підпільні організації, керовані польським Урядом в Лондоні, виявились ефемерними, позбавленими впливу. ПКНВ я не можу вважати урядом Польщі, але, можливо, що згодом він стане основою для формування уряду з представників демократичних сил”¹¹.

Заявляючи про ефемерність польського лондонського підпілля, Сталін видавав бажане за дійсне. Загони АК брали активну участь у звільненні від німців Волині, Литви, Східної Галичини, Західної Білорусі. З квітня 1944 року представництву лондонського еміграційного уряду в країні, Делегатурі, вдалось легалізувати свою діяльність та сформувати

⁹ Fijałkowska B. *Partia wobec religii i Kościoła w PRL. 1944-1955.* – Olsztyn, 1999. – Т. 1. – С. 170.

¹⁰ Ільющин І. Селянські військові формування у національно-визвольній боротьбі польського народу часів II світової війни. – К., 1995. – С. 19.

¹¹ Пачковский А. *Польша, «нация – враг». Черная книга коммунизма.* – М., 2001. – С. 352-353.

органи влади в цілій низці визволених населених пунктів. Звісно ж, Сталіну ця інформація була відома¹².

Всі спроби лондонського уряду врегулювати взаємини з СРСР та потім і ПКНВ, сходили нанівець. У центрі суперечок стояло питання про кордони нової Польщі. Сталін обрав курс на те, щоб у жодному разі не дійти згоди з лондонським урядом, і це мало певний резонанс на теренах Польщі – проти нерадянського підпілля почались рішучі дії спрямовані на його ліквідацію¹³.

ПКНВ, зрозумівши хиткість свого становища та відсутність соціальної бази, відразу зробив ставку на силові методи придушення пролондонського підпілля. 4 жовтня 1944 року в ПКНВ виступив шеф безпеки С. Радкевич з вимогою негайно переглянути “ліберальну політику”, в умовах наростаючого протистояння між ПКНВ та пролондонським підпіллям. Те, що Берут доручав органам безпеки знешкоджувати не лише виконавців ворожих акцій, а ще й профілактично – всіх, хто виступить проти програми ПКНВ, є яскравим свідченням цієї політики¹⁴.

Перший удар по польському підпіл्लю завдали підрозділи НКВС, їхня роль у придушенні польської опозиції є провідною. Саме радянське керівництво провело операцію з арешту керівників АК та інших підпільних структур. Цитую з доповідної записки радника НКВС при Міністерстві громадської безпеки Польщі І. А. Серова народному комісарові внутрішніх справ СРСР Л. П. Берії про заходи щодо підготовки арешту підпільного керівництва Армії Крайової (Варшава, 27 березня 1945): “Цілком таємно: «Здійснюючи операцію з арешту підпільного керівництва АК, встановили, що на території Польщі за вказівкою лондонського емігрантського уряду створено підпільну «Раду Єдності Народової», котрій надали права польського парламенту. До складу «Ради Єдності Народової» входило по 2–3 представники від кожної підпільної політичної партії. Президентом «Ради Єдності Народової» є Пужак, член ППС від 1902 року з вищою юридичною освітою.

Окрім того, на території Польщі також існує Рада міністрів, що складається з 4-х міністрів лондонського еміграційного уряду. Радю міністрів очолює віце-прем'єр лондонського еміграційного уряду Янковський, інженер-хімік за професією, в минулому активіст партії праці та профспілкового руху.

Янковського добре знають Миколайчик і Арцишевський, і до останнього часу Янковський отримував від Арцишевського вказівки стосовно роботи в підпіллі.

¹² Постоловський М., Пугач Є., Страшнюк С. *Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1944-1945)*. – Харків, 2000. – С. 211.

¹³ Пачковский А. *Польша, «нация – враг»*. Черная книга коммунизма. – М., 2001. – С. 352.

¹⁴ Постоловський М., Пугач Є., Страшнюк С. *Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1944-1945)*. – Харків, 2000. – С. 126.

Встановлено, що на останньому засіданні Ради міністрів ухвалено рішення, відповідно до якого на головного коменданта АК генерала Окулицького (псевдонім «Недзв'язек»), покладено виконання обов'язків військового міністра Польщі.

Основні підпільні політичні партії: ППС, Сторонництво Людове, Сторонництво Праці, народні демократи і Сторонництво Демократичне, також брали активну участь у заходах здійснюваних лондонським еміграційним урядом та входять до «Ради Єдності Народової» та Кабінету міністрів.

Враховуючи, що підпільні структури та партії розпочали організовані заходи проти Тимчасового польського уряду, ми, відповідно до Ваших вказівок, здійснили акції щодо вилучення головних керівників польських підпільних організацій.

Вдалося встановити безпосередній зв'язок з віце-прем'єром Янковським під приводом попередження його про припинення диверсій та інших ворожих дій в тилу 1-го Білоруського фронту. Після цього попередження Янковський, бажаючи виправдатись, просив організувати йому зустріч з командуванням фронту. При цьому Янковський заявив, що він може зібрати представників підпільних політичних партій, котрі мають бажання визначити свої позиції в зв'язку з ситуацією, що склалася в Польщі, та просять командування фронту посприяти виходу з підпілля, гарантуючи їм безпеку з боку Тимчасового польського уряду.

В зв'язку з цим ми коротко поінформували Берута і Моравського.

Як ми встановили, останні розповіді про це членам ЦК ППС, хоча їх і попереджувано про нерозголошення цієї інформації.

27 березня відбулась «попередня зустріч» нашого представника з Янковським, Пушак та Окулицьким, котрі після короткої бесіди під приводом переговорів з командуванням були доставлені до нас.

Всі вони прийшли без охорони і зброї, оголосивши своїм соратникам, що йдуть на переговори до військового командування. Водночас, попередили основних депутатів РСН про необхідність з'явитись на «нараду» в м. Прушків, де вони будуть присутні. Таким чином, їх зникнення не викличе підозр.

28 березня всі депутати РСН, а також прибулі з ними, відповідно до Ваших вказівок, будуть доставлені до місця «наради».

Кількість учасників «наради», котрих буде вилучено, повідомимо додатково.

Строго попереджені про нерозголошення вказаної комбінації оперативні працівники, які беруть у ній участь».

Беруту і Моравському було заявлено, що переговори з Янковським не вдалися і що інші зникли, а тому є версія, ніби їх хтось попередив про можливе затримання. Таким чином, це є безпосереднє свідчення

підготовки силового усунення керівництва майбутньої антикомуністичної опозиції, яке й було реалізовано. В доповідній записці радника НКВС при міністерстві громадської безпеки Польщі І. А. Серова народному комісарові внутрішніх справ СРСР Л. П. Берії про арешт керівників польського підпілля (Варшава 27 березня 1945 року) вказувалось: “Цілком таємно. «Продовжуючи розвивати легенду майбутньої зустрічі з представниками підпільних організацій АК і політичних партій, що діють на теренах Польщі від імені лондонського еміграційного уряду, сьогодні, відповідно до Ваших вказівок, були затримані: – Віце-президент польського еміграційного уряду, він же головний делегат на території Польщі – Янковський; – Президент РСН Пужак, він же голова підпільної польської партії соціалістів (ППС); – Виконувач обов’язків військового міністра польського еміграційного уряду – бригадний генерал Окуліцький, він же головний комендант АК. На завтра є можливість зібрати повністю всіх членів РСН. Прошу дальших вказівок»”. Всіх заарештованих було засуджено на показовому судовому процесі в Москві. Отже, польське підпілля ще 1945 року втратило своє керівництво, що істотно його послабило¹⁵.

Формувались і власні польські карально-репресивні структури. Першим польським силовим підрозділом, що виконував репресивно-каральні функції в підтримку ПКНВ, був штурмовий батальйон громадської безпеки чисельністю 800 осіб, сформований в СРСР. Головними завданнями цього підрозділу були охорона апарату нової влади та боротьба з пролондонським підпіллям. Але все ж вагомішу роль виконували структури НКВС, які 1945 року додатково посилили. Про це йдеться в супровідній записці на ім’я Сталіна від Берії, щодо чисельності військ НКВС у Польщі. В доповідній записці М. М. Селівановського (керівник НКВС в Польщі) акцентовано увагу на активізації підривних дій АК, що вимагає посилення боротьби з бандитами. В розпорядження М. М. Селівановського на додачу до вже наявних у Польщі семи полків НКВС і окремого мотострілецького батальйону направити ще два полки військ НКВС¹⁶. Відтак, основними каральними силами в боротьбі з підпіллям на цьому етапі були радянські репресивно-силові структури.

Різке загострення внутрішньополітичної ситуації в Люблінській Польщі припадає на жовтень 1944 року. Якщо до цього влада проголошувала курс “відкритих дверей” (звісно ж, реально це було не так) і готовність до конструктивного діалогу, хоча на практиці жорсткі дії не виключались, то відтепер оголошувала пропагандистську війну і поси-

¹⁵ *Proces szesnastu. Dokumenty NKWD. Oprac. Andrzej Chmielarz i Andrzej Krzysztof Kumert. – Warszawa, 1995. – S. 82.*

¹⁶ *Werblan A. Stalinizm w Polsce. – Warszawa, 1991. – S. 61.*

лювала репресивні дії до опозиційних сил, насамперед членів АК. Бундом явищем того часу був плакат – “Ганьба вбивцям із АК”. Саме в цей момент активізується діяльність Делегатури та АК, а з іншого боку ПКНВ, нагнітає враження загрозової небезпеки, щоб виправдати свої репресивні дії. Два місяці існування Люблінського комітету показали, що абсолютна більшість підпільних політичних і військових структур, зв’язаних з польським урядом, не збирається припиняти свою діяльність, незважаючи на розпорядження влади. Нова влада чітко усвідомлювала хиткість своїх позицій, відсутність широкої соціальної бази на свою підтримку. Поляки вельми стримано реагували на проекти нової влади. Наприклад, досить байдуже ставились до реалізації декрету ПКНВ про аграрну реформу, а значна частина навіть засуджувала її, адже відчуження приватної власності було гріховним, за уявленнями польського селянина, йому це видавалось злочином, розбосом. Іншим прикладом протесту були випадки масового дезертирства зі зброєю з лав Війська Польського¹⁷.

Повсюди неприйняття реформації на комуністичний кшталт відзначав один з лідерів ППР В. Гомулка. Аграрна реформа здебільшого була здійснена силами міських робітників та силами партії. Активність селян в проведенні земельної реформи була відносно низькою. Поділ поміщицьких земель сприймали як перший етап колективізації¹⁸.

“Реакція має підтримку серед куркулів та частини селянства, також охоплює своїм впливом частину інтелігенції, представників наукової сфери, костьол, значну частину міської молоді. Всі ці прошарки категорично виступають проти ППР, вказуючи, що Польщу перетворюють на радянську республіку. Реакціонери розгорнули агітаційну роботу антикомуністичного спрямування, інший напрямок їхньої діяльності – терористичні акти, партизанська боротьба. Найактивнішою діяльністю підпілля є на теренах колишнього генерал-губернаторства, на приєднаних західних та південних територіях в силу геополітичних та географічних умов діяльність реакціонерів майже непомітна. Вже вбито кілька сот активістів ППР, які працювали в селі. Є місцевості де організації ППР сильно тероризовані та залякані і практично не діють”, – вказувалось в аналітичних зведеннях польських комуністів¹⁹. Отже, польське суспільство, за цими свідченнями, виявилось неготовим до запропонованих реформ, і зоставався єдиний шлях – розгортання роботи репресивної системи.

¹⁷ Постоловський М., Пугач Є., Страшинок С. Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1944-1945). – Харків, 2000. – С. 198.

¹⁸ Парсаданова В. Советско-польские отношения в 1945 – 1949 гг. – М., 1990. – С. 78.

¹⁹ Szepanski J.. Polskie losi. – Warszawa, 1993. – S. 49.

Репресії торкалися багатьох людей, часто непричетних до акцій, спрямованих проти нового режиму або радянських військ. Лише приналежність до АК під час німецької окупації була достатньою підставою для звинувачення в антирадянській діяльності та ув'язнення. Всього ж під час воєнних дій, за повідомленням В. Молотова МВС СРСР 1947 року в порядку “зачистки тилу” на території Польщі було заарештовано 2487 осіб, та інтерновано 2762 вояки АК. Врахуймо, що це вже четвертий рік радянської присутності та інформація стосується лише підданих Польщі²⁰.

Контроль над силовими структурами та підтримка СРСР дали змогу знищити антикомуністичне підпілля. В 1945 році радянські військова та НКВС завдали в Польщі несподіваного удару по керівництву Армії Крайової. Однак це не зломало її збройного опору. В 1945 році пролондонське підпілля знищило 3,5 тисячі прихильників комуністичного режиму, а в 1945–1948 роках – близько 30 тисяч. В доповідній записці ЦК ВКП (б) від Суслова про становище в Польщі перед виборами до Сейму сказано: “З наближенням виборів політична боротьба все більше загострюється. Уряд і демократичний блок рішуче ліквідують підпільні терористичні організації, а також викривають реакційні дії “легальної” опозиції – ПСЛ. Заарештовано 4 тисячі бандитів. Викрито злочинні зв'язки між НСЗ та партією Миколайчика ПСЛ. За зв'язок ПСЛ з бандитами уряд заборонив діяльність цієї організації в 22 повітах”²¹. Формально це стало виправданням для репресій проти опозиції в Польщі. До весни 1947 року тут було заарештовано більше 21 тисячі противників режиму і скарано на горло 6 тисяч.

Зміна тактики підпільних організацій починається з моменту осмислення безперспективності подальшої збройної боротьби. Свідченням того є звіт радника НКВС при міністерстві громадської безпеки Польщі М. М. Селівановського народному комісарові внутрішніх справ СРСР Л. П. Берії про діяльність підпільної організації “Народове Сили Збройне” (Варшава 11 жовтня 1945 року): “Повсюдно на території Польщі триває діяльність підпілля «НСЗ» – найбільш злісної антирадянської організації. Наявна інформація свідчить, що «НСЗ» здійснює низку організаційних заходів з метою активувати підривну діяльність. За цими ж даними, головний комендант «НСЗ» генерал «Богутський» виїхав до Англії по директиви та кошти для організації”.

У вересні 1945 року працівниками громадської безпеки заарештовано 224 учасники “НСЗ”. В процесі оперативних заходів успішно ввійшли до

²⁰ *Komunizm. Ideologia, system, ludzie. Pod redakcji Tomasza Szaroty. – Warszawa, 2001. – S. 190.*

²¹ *Постоловський М., Пугач Є., Страшинок С. Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1944-1945). – Харків, 2000. – С. 322.*

керівної ланки “НСЗ” два агенти НКВС, котрі надали таку інформацію: “В наказі щодо «НСЗ» за підписом генерала «Богутського» вказується: «“НСЗ” є головним організаційним центром опору новим окупантам та їх прибічникам. Наш ворог після розгрому АК і центрів підпільної Польщі, що об’єднувались навколо Делегатури уряду, готується до рішучої боротьби з нами. Важкі хвилини, котрі нас чекають, будуть вимагати надзвичайно швидких рішень, дуже точного зв’язку і безпосереднього розгляду ситуації в кожному окрузі. В зв’язку з цим необхідним є розділ Польщі на три обшари, котрим підпорядкувати відповідні округи”.

Відповідно до наказу було організовано обшари: Західний, Південний та Східний, котрі розпочали створення своїх штабів для керівництва підпорядкованими їм округами “НСЗ”. 24 вересня в м. Катовіце відбулась нарада керівників “НСЗ” Сілезії. Як повідомила радянська агентура з цієї наради, звучали такі заяви: “За кордоном, на Заході, формується антирадянський блок. Проте труднощі економічного та політичного характеру виключають можливість воювати з СРСР зараз. Тим не менше, війна неминуча, але її не можна чекати в лісі з гвинтівкою в руках, тому що це нічого не дає. Щоб не бути викресленими з історії, необхідно негайно взятися до політичної роботи, закріплюючи свій вплив там, де це можливо. Тому необхідно:

- Швидко ліквідувати лісові загани. Припинити всяке насилля, напади і вбивства.

- Політичному керівництву підготувати кадри пропагандистів. Література надходитиме з головної комендатури, але незалежно від цього кожен округ має видавати власні журнали та листівки.

- Пропаганду вести залежно від міри проникнення в армію, комітети політичних партій, промислові підприємства і тому подібне.

- Заволодіння командними посадами в Війську Польському, державних установах і комітетах легальних політичних партій має йти по лінії розбудови там політичних осередків “НСЗ”.

- Військову активність “НСЗ” звести до мінімуму”²².

Агентурні дані про настанови керівництва “НСЗ” щодо входження їхньої агентури до владних, господарських та політичних структур і створення там підпільних осередків, підтверджуються документами, вилученими в арештованих.

Наприклад, вилучено інструкцію про порядок організації, форми і методи практичної діяльності осередків “НСЗ”, що називаються ГН: “ГН – осередок, що складається з кількох осіб (3–4) і є найвигіднішою формою живого контакту з широкими колами працівників на певній

²² Постоловський М., Пугач Є., Страшнюк С. Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1944–1945). – Харків, 2000. – С. 380.

території. Цю форму випробували більшовики. Таку форму використовували Ленін і Муссоліні, ми бачимо її найоптимальнішою для порятунку нашої Вітчизни”²³. Таким чином, зрозумівши марність спроб досягнути звільнення власними силами, підпілля поступово переходить до іншої тактики боротьби.

Окрім того, намагались діяти проти “радянизації” країни і легальними методами. Активний протест проти фальсифікації виборів 1947 року розгорнули представники польської еміграції за кордоном з метою привернути увагу світової громадськості. Представники ПСЛ та польська політична еміграція розгорнули кампанію проти несправедливих виборів 1947 року під назвою “Акції Станіслава” – протести перед дипломатичними представництвами Польщі в інших країнах²⁴. В цей час режим активізує боротьбу з підпіллям, за три місяці перед виборами проведено 2 тисячі операцій.

Активна боротьба тривала до 1947 року, її відголос відчували ще на початку 1950-х років. Широкомасштабні акції з “умиротворення” вели силами корпусу внутрішньої безпеки та частинами регулярної армії. За період 1945–1948 років було вбито 8700 представників антикомуністичного підпілля²⁵.

Отже, аналізуючи польський рух Опору проти насадження комуністичної системи влади можна зазначити кілька ключових моментів. Рух Опору мав досить солідну соціальну базу і лише радянська військова присутність відіграла ключову роль у становленні комуністичного режиму, здійснюючи втручання репресивно-каральними методами. Інший аспект – це внутрішня ідеологічна неузгодженість між представниками різних напрямів польського підпілля, що істотно послаблювала опір. Наступний важливий наслідок: зважаючи на високий протестний потенціал польського суспільства було пом’якшено комуністичні реформи, в Польщі практично не було колгоспної системи, зберігала вагомі позиції католицька церква. Перехід до пасивних форм опору створив потужну базу для боротьби в наступні періоди.

Так, у пропонованому дослідженні, досить схематично розглянуто основні аспекти антитоталітарного руху в польському повоєнному суспільстві, надалі постає потреба більш докладнішого і серйознішого дослідження.

²³ Постоловський М., Пузач Є., Страшинок С. *Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1944-1945)*. – Харків, 2000. – С. 235.

²⁴ Kersten K. *Narodzony systemu władzy. Polska, 1943-1948*. – Paryż, 1986. – S. 54.

²⁵ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1950-1952. Taktyka, strategia, metody. Wybór i opracowanie Antoni Dudek i Andrzej Paczkowski*. – Warszawa, 2000. – S. 32.